

МОНОПОЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРИЧИНА ЗАНЕПАДУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

МОНОПОЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАК ПРИЧИНА УПАДКА ИННОВАЦИОННО ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ В УКРАИНЕ

MONOPOLIZATION OF ECONOMY AS THE REASON OF THE DECAY OF INNOVATIVE-INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE

Стаття присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню причин занепаду інноваційно-інвестиційної активності в Україні в умовах трансформаційних змін на шляху до інноваційного розвитку економіки.

Проаналізовано причини негативної динаміки інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні протягом 2004-2012 рр і, теоретично доведено, шляхом проекції її показників на економічну кон'юнктуру, прямо пропорційну залежність обсягу (наявності) інвестицій у інновації від рівня ділової активності в галузі та економіці, причому, саме останній є першоджерелом і опосередковує інвестиційний процес – на відміну від загальноприйнятого твердження, саме фаза економічного циклу визначає як доцільність фінансування випуску інноваційних товарів, так і ризики, пов'язані з подальшою втратою ними переваги над рештою товарів в момент реалізації вартостей – економічного піку.

На основі об'єктивного кон'юнктурного закону М. Кондрат'єва, обґрунтовано припущення про відсутність циклічних коливань в деяких галузях економіки України внаслідок їх картельної монополізації, що, власне, і є причиною депресивного стану економіки та занепаду інноваційно-інвестиційної активності.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, інноваційний товар, економічний цикл, інвестиційна сила грошей.

Статья посвящена теоретико-методологическому обоснованию причин упадка инновационно-инвестиционной активности в Украине в условиях трансформационных изменений на пути к инновационному развитию экономики.

Проанализированы причины негативной динамики инновационно-инвестиционной деятельности в Украине в период 2004-2012 гг. и, теоретически доказана, путем проекции ее показателей на экономическую конъюнктуру, прямо пропорциональная зависимость объема (наличия) инвестиций в инновации от уровня деловой активности в отрасли и экономике, причем, именно последний является первопричиной и опосредует инвестиционный процесс – в отличие от общепринятого утверждения, именно фаза экономического цикла определяет как целесообразность финансирования выпуска инновационных товаров, так и риски, связанные с дальнейшей утерей ими преимуществ над остальными товарами в момент реализации стоимости – экономического пика.

На основании объективного конъюнктурного закона Н. Кондратьева, обосновано предположение об отсутствии циклических колебаний в некоторых отраслях экономики

Украины вследствие их картельной монополизации, что, собственно, и является причиной депрессивного состояния экономики и упадка инновационно-инвестиционной активности.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная деятельность, инновационный товар, экономический цикл, инвестиционная сила денег

The article is dedicated to the theoretical and methodological justification the reasons for the innovative-investment activity decay in Ukraine in the conditions of transformative changes heading toward innovative development of economy.

There were analyzed the reasons for the negative dynamics of innovative-investment activity in Ukraine during the period of years 2004-2012 and there was theoretically proved (using projection of innovation activity indicators on the economic conjuncture for the mentioned period) a directly proportional relation of the investments in innovations volume to the business activity level of a branch or an economy. And the point is that, exactly the business activity level happens to be the main factor that determines innovations and not vise-versa: it is the economic cycle phase, which defines the appropriateness investment in innovative goods and, in the same time, magnifies risks of unrefundability and loss due to competitiveness compensation as the result of economic peak.

Based on an objective law of economic conjuncture by N. Kondratiev, there was justified an assumption about the absence of cyclical fluctuation in the certain branches of Ukraine's economy as the result of their cartel monopolization, which essentially is the reason for the economic depression and the innovative-investment activity decay.

Keywords: innovation and investment, innovative product, the economic cycle, the investment power of money.

Вступ. Вітчизняна економіка останнього десятиріччя характеризується деструктивним інноваційно-інвестиційним розвитком [5]. Фактично, в попередні роки, спостерігається депресивна тенденція занепаду інвестиційної діяльності щодо інновацій, що, на наш погляд, опосередковано зниженням показників рівня ділової активності в економіці протягом досліджуваного періоду. За даними щорічного звіту про Світовий інноваційний індекс – ГІІ, розрахованого для 142 країн світу, за результатами інноваційної активності 2013 року, Україна займає 72 місце в загальному рейтингу і передостаннє в Європі [9]. Вітчизняний держкомстат звітує про те, що питома вага підприємств, які займаються інвестиційною діяльністю в економіці в цілому у 2012 році складала 17,4%; в розрізі промислових підприємств, ситуація ще критичніша – лише 13,6%. Невтішна, на перший погляд картина, поглиблюється динамікою показників інноваційної активності за період 2000-2012 рр.: по-перше, обсяг інновацій не перевищував 14,8% (максимальне значення, причому на початку періоду), по-друге, відбувалося поступове скорочення на 1,2% до сучасного рівня. Для порівняння, в країнах з розвинутою економікою, лідерах рейтингу ГІІ, – Швейцарії, Швеції, Сполученому Королівстві, – питома вага інновативних підприємств в економіці в середньому понад 80%, а в розрізі промисловості – 92% [9]. При цьому, в Україні обсяг реалізованої інноваційної продукції за останні роки сягнув нищівного значення в 3,3% від сукупного суспільного продукту.

Дослідження структури інноваційної діяльності в Україні показує, що переважна більшість (близько 87% питомої ваги) інвестицій припадає на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення [5], що свідчить, радше, про еволюційний, а не інноваційний характер економічного розвитку та інноваційно-інвестиційної діяльності. Критичним є усвідомлення статистики підприємств, що мають на меті підготовку і впровадження інновацій – за даними держкомстату, з 2007 року в Україні фінансування підприємствами промисловості такої активності відсутнє взагалі. Таким чином, підприємства інвестують, здебільшого, в удосконалення, в тому числі й інноваційне, вже наявних технологій, хоча економічна сутність і природа інноваційного характеру розвитку передбачає розробку і впровадження, власне, інноваційної продукції і технологій, що матимуть революційні переваги поміж існуючих на ринку.

Важлива роль в теоретичних і методологічних дослідженнях аспектів інноваційно-інвестиційної діяльності та ризиків, пов'язаних з її реалізацією, належить таким вченим, як К. Балдін, Л. Бернстайн, Ю. Бажал, Є. Брігхем, Н. Буняк, В. Вітлинський, С. Воробйов, В. Гаєць, М. Згуровський, І. Івченко, С. Козаченко, В. Лук'янов, Н. Машин, Л. Савчук, В. Черкасова, Л. Шостак, Дж. Хікс, Дж. Ван Хорн, Г. Яловий.

Однак, наголошуючи на значущості досліджень і вагомості наукового внеску у розробку проблематики, на наш погляд, проблема обґрунтування причин занепаду інноваційно-інвестиційної діяльності залишається висвітленою не повною мірою. Подальшого дослідження потребує взаємозв'язок коливання рівня ділової активності економіки та динаміки обсягів інноваційно-інвестиційного процесу.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення причин занепаду інвестиційно-інноваційного процесу в Україні та обґрунтування шляхів переходу до інноваційного розвитку економіки.

Методологія. Теоретичною та методологічною базою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, а саме: порівняння, синтезу, прогнозування, проекції, моделювання та ін.

Результати дослідження. Наявність інноваційного процесу для будь-якого суб'єкта господарювання обумовлена його потребами та цілями в різних часових і стратегічних розрізах. Відштовхуючись від найголовнішого чинника – рентабельності, можна умовно виокремити два головні напрями інноваційної діяльності, а саме:

- зменшення витрат виробництва, а також, збільшення частини додаткової вартості в новоствореній;
- підвищення конкурентоспроможності продукції (послуг) і як результат, можливості отримання інноваційного прибутку (надприбутку).

Однак, незалежно від причин і мети здійснення інновацій, даний процес може мати місце лише за умови зростання ділової активності в економіці, що обумовлене підвищенням купівельної спроможності в країні і, відповідно, зростанням реального споживчого попиту. Загальновідомо, що наявність попиту, як реального, так і потенційного є вирішальний чинником при прийнятті рішення про доцільність інновацій, адже за умови відсутності купівельної спроможності економічних суб'єктів, така діяльність не матиме жодного сенсу та зиску і призведе лише до зростання витрат виробництва за задалегідь відомого і очікуваного падіння реалізаційної активності, а отже до формування і нарощення запасів готової продукції, що в умовах процесу відтворення стане причиною появи інфляції пропозиції та сприятиме циклічному поглибленню кризи, і, зрештою, призведе до застою. Крім того, за вище зазначених умов інноваційна діяльність може стати причиною зростання кризових коливань, видовження фаз економічного падіння та затяжної депресії. Причому, наслідки поширюватимуться як на окремого суб'єкта господарювання, так і економіку галузі, а навіть, і країни в цілому, залежно від кількості контрагентів та найманої робочої сили, через взаємопов'язаність процесів та тісні економічні зв'язки. Таким чином, фаза економічного циклу здійснює вирішальний вплив навіть не на обсяг інновацій в країні, а, власне, на їх наявність: фаза пожвавлення характеризуватиметься домінуванням інвестицій, оскільки інноваційна продукція визначатиме рівень цін та ринкову структуру, формування якої відбуватиметься за рахунок більшої конкурентоспроможності підприємств, що виготовлятимуть саме інноваційні товари по відношенню до конкурентів, чи то за рахунок вартості, чи якості або інших нецінових факторів; період насичення ринку (економічний пік) та подальше падіння внаслідок невідповідності в зростанні попиту і пропозиції – це момент реалізації вартості в економічному обороті, саме реалізація вартості позбавляє актуальності інноваційну продукцію, нівелюючи переваги і урівнюючи її з рештою товарів, а відповідно – максимізуючи ризики інноваційно-інвестиційного процесу. Тобто, насичення ринку є, такою собі, точкою неповернення в інноваційно-інвестиційному процесі, оскільки цикл йтиме на спад, а отже це означатиме зниження обсягів спроможного попиту і є сигналом для економії і зменшення обсягів виробництва. Таким чином, очевидним стає вирішальний вплив циклічності економіки, що втілюється у постійному коливанні ділової активності, на обсяги інноваційно-інвестиційної діяльності, та і, зрештою, на її наявність взагалі.

Загальновідомо, що головним рушієм будь-якої економічної та ділової активності, головною передумовою будь-якої діяльності господарюючих суб'єктів є отримання прибутку в розрізі задоволення суспільної потреби. Таким чином, саме норма прибутку з, одного боку, і споживчі настрої, з іншого виступатимуть головними детермінантами циклічного процесу зміни

ділової активності в економіці. За умов сучасної економіки, прибуткові притаманна двоїста природа: теоретично, його можна представити як суму прибутку й надприбутку – активної частини новоствореної вартості, генерованої інноваційною діяльністю, в результаті якої суб'єкт господарювання набуває монопольних прав, отримуючи в своє розпорядження надфункціональну частину продуктивної відтворювальної сили. Проте, прагнення до надприбутковості породжує перевиробництво в економіці (галузі) обумовлене елементарними законами попиту і пропозиції і, з рештою, стає початком нового економічного циклу, одночасно виступаючи причиною зниження прибутковості діяльності: встановлення еквівалентного обміну в умовах економічного падіння викликає витіснення інвестиційної сили грошей купівельною, при цьому, маємо вплив доходних факторів попиту та інвестицій. Таким чином, спостерігаємо циклічний спад інноваційно-інвестиційної діяльності, викликаний падінням сукупного попиту, і, одночасно, зниження обсягів інвестицій призводить до поглиблення спаду попиту через скорочення ділової активності, а отже – зростання безробіття, що в свою чергу, є причиною скорочення частини ощадної (інвестиційної) частини доходу, і викликає нове падіння інвестиційної сили грошей до повного перетворення їх у єдиний функціонал – міру вартості. Встановлення балансу купівельної та інвестиційної, а з рештою, зникнення інвестиційної, сили грошей притаманно депресивній частині економічного циклу, що супроводжується мінімальними показниками сукупного попиту галузі (економіки) для даного коливання і триває до початку оновлення капіталу, тобто, обіг грошової маси, фактично, обслуговує особисте споживання. Цікаво, що процес економічного зростання почнеться всеодно, з перевагою купівельної сили грошей, що відбуватиметься за рахунок збільшення попиту новонайманої робочої сили і зростанням обсягу споживання, мова ж про активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності йтиме лише, в той момент, коли інвестиційна сила грошей поступово почне витісняти купівельну. Звідси, очевидним є вирішальний вплив циклічності в розрізі інноваційно-інвестиційної діяльності галузі, економіки та й окремого господарюючого суб'єкта. Таким чином, вище викладене є теоретичним узагальненням дії універсального закону кон'юнктури М. Кондрат'єва [3], що пояснює незмінний, об'єктивний характер економічних циклів та описує природу і закономірності економічного розвитку. Крім того, необхідно наголосити на відсутності циклічних коливань за умов планової або командно-адміністративної економіки, що дає змогу зробити припущення про їх відсутність поза ринковим механізмом або в мовах повної монополізації галузі (статичність окремих ринків) або економіки в цілому.

Загальновідомо, що ілюстрацією циклу, в розрізі різних економічних процесів і масштабів, є рівень ділової активності, що вимірюється сукупним

продуктом (сукупним суспільним продуктом або ВВП в масштабі країни); звідси, висновок про наявність або відсутність циклічних коливань можна ґрунтувати на дослідженнях держкомстату стосовно динаміки основних економічних показників. Отже, за даними офіційної статистики, спостерігається стале зростання ВВП протягом останнього десятиріччя, за винятком 2009 року – скорочення на 3,3% порівняно з попереднім періодом [1], що дає можливість висунення двох діаметрально протиставних припущень:

1) середньострокові коливання в Україні характеризуються занадто довгими пожвавленнями, блискавично короткими кризами і відсутністю фази депресії, що є підставою для теоретичного обґрунтування особливостей циклічного процесу в Україні;

2) циклічне коливання в економіці повністю або практично (мається на увазі, коливання в окремих галузях, що, з рештою, впливає на економіку взагалі) відсутнє.

Стосовно справедливості другого твердження, припустимо, що коливання в економіці України мають об'єктивний характер – підставою для даного припущення є визнання економіки України ринковою; крім того, нами було доведено вище, залежність обсягу (наявності) інновацій від фази економічного циклу, тобто, рівня ділової активності, тому, проаналізувавши тенденції інновацій можна зробити висновок про наявність циклічних коливань, адже поява інноваційних товарів є головною умовою конкурентоспроможності в умовах пожвавлення ринку. Отже, за даними держкомстату, питома вага промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю станом на 2012 рік становить 13,6% (з урахуванням купівлі обладнання, устаткування та програмного забезпечення, тобто з урахуванням підприємств, що займаються модернізацією та оновленням фондів); у 2000 році – 14,8%, причому офіційно кризовий 2009 рік, характеризувався скороченням показника на 0,1%, порівняно з піковим, за даними офіційної статистики, 2008 роком; динаміка питомої ваги реалізованої інноваційної продукції за період 2000-2012 рр. взагалі має тенденцію до спаду: з 6,8 – 7,0% у 2000-2001 рр. до 3,3% у 2012 році. Отже, припущення про об'єктивний характер економічних коливань в Україні не має підтвердження ані з точки зору аналізу динаміки ВВП, ані з точки зору, аналізу інноваційної діяльності. Крім того, очевидним є депресивний характер розвитку економіки України. Поясненням даного явища, як вже зазначалося раніше, – є теоретично обґрунтована закономірність емпіричного закону М. Кондрат'єва про відсутність коливань поза ринком, одночасно підтверджена нами в сенсі необхідності активізації інноваційно-інвестиційного процесу з метою конкурентної боротьби. Звідси, в умовах монополізації економіки чи то державою, – за командно-адміністративної економічної структури, чи то

певними економічними одиницями, за допомоги міжгалузевих картельних об'єднань, циклічність втрачає незмінний, об'єктивний характер. Це пояснюється насамперед тим, що монополіст не має сенсу впроваджувати інновації з метою підвищення конкурентоспроможності, адже просто не має конкурентів, крім того, окреслений нами головний рушій економічної активності – досягнення умов надприбутковості, також втрачає сенс – в умовах відсутності претендентів на вже наявні механізми отримання цієї функціональної частини новоствореного продукту.

Звідси, на наш погляд, очевидною є причина занепаду інноваційно-інвестиційного процесу в економіці України та її депресивного розвитку, що виявляється у міжгалузевій картельній монополізації ринку окремими структурами, а отже відсутністю стимулів і намірів до інноваційного розвитку, що є результатом суттєвих недоліків антимонопольно-конкурентного законодавства та тенденційного наслідування попередньої економічної структури, а також, недосконалістю процесів приватизації і денаціоналізації.

Висновки. Інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні перебуває в занепаді на фоні, і як результат, депресивного розвитку вітчизняної економіки. В процесі дослідження факторних закономірностей обсягів і стимулів до інновацій, виявлено вплив саме рівня ділової активності на інноваційний процес, а не навпаки, як прийнято вважати; доведено вирішальне значення циклічності у прийнятті рішення про інвестиції у інноваційні продукти; а також, теоретично обґрунтовано порушення кон'юнктури як наслідок монополізації вітчизняної економіки.

Науковою новизною дослідження є: по-перше, проекція інноваційно-інвестиційної діяльності на економічну кон'юнктуру з метою виявлення її впливу на активність інвестицій у інноваційні товари, в результаті чого, було з'ясовано, що пожвавлення характеризуватиметься домінуванням інвестицій в інноваційні товари, а насичення ринку (економічний пік) – точка неповернення, за якої інвестиції стануть невідтворюваними, а інноваційні товари втратять свої переваги; по-друге, отриманий висновок про те, що прагнення до надприбутковості викликає зростання ділової активності і стимулює інноваційно-інвестиційний процес, але, одночасно, є причиною майбутньої кризи перевиробництва у момент реалізації вартостей в економічному обороті, і подальшої деструктивізації інноваційного процесу; емпірично доведено, що до занепаду інноваційно-інвестиційної активності призводить втрата грошима інвестиційної сили на користь купівельної, що пояснюється перетворенням їх у інструмент виключно міри вартості і спостерігається за кризово-депресивною частиною циклу до наступного оновлення капіталу; по-четверте, змодельовано обґрунтування припущення (на основі об'єктивного кон'юнктурного закону М. Кондрат'єва) про

відсутність циклічних коливань в деяких галузях економіки України внаслідок картельної монополізації, що, на наш погляд, є причиною депресивного стану економіки і занепаду інноваційно-інвестиційної активності.

Подальшого дослідження і обґрунтування потребує процес монополізації в Україні та його вплив на втрату економічною кон'юктурою свого об'єктивного характеру.

Література:

1. ВВП України: динаміка, статистика, структура ВВП в Україні. Портал «Мінфін». – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
2. Кейнс Дж. М. Избранные произведения/ Пер. с англ. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды/Международный фонд Н.Д. Кондратьева и др. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник / відп. за вип. І.В. Калачова. – К.: ДП „Інформаційно-видавничий центр Держстату України”, 2012. – 305 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2012 рр.). Статистичний звіт. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу:http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
6. Статистика науки та інновацій. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Фишер И. Покупательная сила денег./И. Фишер. – М.: Дело, 2001. – 198с.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры /Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455с.
9. Global innovation report. Official site of GII. – Access mode: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013>.